

Тарас Дідух

СТАН РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ У КОНТЕКСТІ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В 1957–1964 рр.

Проаналізовано зміни в конфесійному житті Римо-католицької церкви на території Тернопільської області у 1957–1964 рр. Досліджено заходи радянських органів влади, спрямовані на обмеження діяльності РКЦ.

Ключові слова: *Римо-католицька церква, Рада у справах релігійних культів, конфесія, релігійна політика, державно-церковні відносини.*

Дослідження державно-церковної політики в радянський період залишаються важливим складником сучасної історичної науки. Особливої уваги заслуговує проблема взаємин між органами радянської влади і Римо-католицькою церквою (РКЦ) у 1957–1964 рр., яка була детермінована ідеологічним протистоянням між СРСР і Святим Престолом. У цьому контексті залишається актуальним дослідження впливу антирелігійної політики радянського уряду під керівництвом М. Хрущова на римо-католицьку конфесію на Тернопільщині у досліджуваній період.

Під час написання цієї праці автор використав документи Державного архіву Тернопільської області (ДАТО), що дозволило провести комплексне дослідження діяльності РКЦ на території Тернопільської області у 1957–1964 рр., проаналізувати зміни, що відбувалися у римо-католицькій конфесії внаслідок тиску на неї радянських органів влади.

Об'єктом нашого дослідження є Римо-католицька церква на Тернопільщині у 1957–1964 рр. Предметом дослідження – механізми взаємодії римо-католицьких громад та духівництва з радянськими органами влади та зміни у конфесійному житті римо-католиків унаслідок репресивної політики держави щодо РКЦ.

Метою статті є дослідження особливостей політики радянської влади щодо РКЦ на Тернопільщині у 1957–1964 рр. Основні завдання публікації випливають з мети і полягають у комплексному дослідженні ставлення радянської влади до римо-католицької конфесії, з'ясуванні особливостей у взаємовідносинах між радянськими органами влади і римо-католиками на території Тернопільської області.

У вітчизняній історичній науці проблема політики радянської влади щодо РКЦ у період антирелігійної кампанії, що її проводило радянське керівництво на чолі з М. Хрущовим, належить до малодосліджених. Окремі аспекти означеної проблеми у своїх працях дослідили такі науковці: Е. Бистрицька [1], В. Войналович [2], О. Калакура [3], А. Колодний [4], В. Сергійчук [5], В. Байдич [6], А. Моренчук [7]. Значне місце РКЦ займає у дослідженнях Стоцького Я., праці якого є важливим джерелом у вивченні означеної проблеми [8; 9]. Однак низка аспектів у діяльності РКЦ на Тернопільщині у період антирелігійного наступу радянської влади ще потребує докладних досліджень.

Політика лібералізації, яку проводило після смерті Й. Сталіна (5 березня 1953 р.) радянське керівництво, позитивно позначилася на релігійному житті країни. Послаблення державного тиску в релігійній сфері сприяло активізації громад і духівництва РКЦ на Тернопільщині. Починаючи з 1957 р., в СРСР поступово розпочинається планомірний наступ на Римо-католицьку церкву у контексті нового антирелігійного курсу КПРС на чолі з М. Хрущовим. Так, записка відділу пропаганди й агітації ЦК КПУ від 3 серпня 1957 р. вказувала, що партійні застереження щодо адміністративного втручання у релігійну сферу були хибно сприйняті і призвели до посилення позицій і впливу церкви. Записка спрямовувала партійні органи вивчати ситуацію [10, с. 13].

Відповідно до зміни офіційного курсу радянської влади щодо релігії і церкви в СРСР змінилось і ставлення партійних функціонерів до РКЦ. Підтвердженням цього є доповідна записка уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РМ СРСР по УРСР П. Вільхового від 29 серпня 1957 р. “Про активізацію римо-католицької церкви в Українській РСР”, в якій оцінка діяльності РКЦ на території республіки була піддана жорсткій критиці. Так, на думку уповноваженого, дозвіл ксьондзам відвідувати громади, у яких не було священнослужителя у межах області, призвів до небажаних для влади наслідків. Він наголосив, що “...ці заходи ми змушені були проводити як виключення, але практика показала, що якщо не обмежити ці роз’їзди ксьондзів по інших громадах, то ми матимемо наростання активності католиків ...Таке становище, безперечно, оживило діяльність колишніх гуртків «ружанців» і активу церковників, які почали порушувати питання про

постійне обслуговування їхніх костелів, про повернення віруючим недіючих костельних будівель, про відновлення реєстрації знятих з реєстрації католицьких громад, відроджуються старі форми і методи релігійної пропаганди серед населення” [5, с. 133–135]. Негативна оцінка ситуації уповноваженим щодо становища РКЦ на території країни була сигналом для місцевих органів влади й обласних уповноважених про зміну офіційного курсу держави щодо римо-католиків. Таким чином, початок нового наступу влади на РКЦ позбавляв її громади можливості офіційної реєстрації та змушував їх перебувати у підпіллі.

Остаточне завершення періоду ліберального ставлення влади до церкви та релігії поклала постанова ЦК КПРС “Про доповідну записку відділу пропаганди й агітації ЦК КПРС по союзних республіках «Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди»” від 4 жовтня 1958 р. У документі наголошувалося, що релігія є одним з найбільших пережитків класових формацій у свідомості людей, а звільнення від її впливу ставало найвідповідальнішим завданням партійної ідеологічної роботи. Постанова у різкій формі критикувала діяльність державних органів, які контролювали діяльність церкви. Їм навіть закидалося потурання духівництву. Влада почала активний наступ на церкву, щоб назавжди покінчити з релігійними пережитками [10, с. 13]. Таким чином, постанова від 4 жовтня 1958 р. ознаменувала завершення періоду лібералізації та поклала початок новим утискам Римо-католицької церкви в наступні роки.

Станом на 1 січня 1959 р. у Тернопільській області проживало 1555 римо-католиків, серед них чоловіків було 513 осіб (33 %) і жінок 1042 особи (67 %). Молоді віком до 25 років – 196 осіб (12,6 %) від загальної кількості. Це свідчить про різке скорочення чисельності католиків на території області. А вже тільки за 1958 р. з Тернопільської області вибула 171 особа, серед них – переїхало до Польщі 122 особи, померло 32 особи, виїхало на роботу 10 осіб, поступили на службу в армію 6 осіб і виїхала на навчання 1 особа. Всього за 4 роки (1955–1958) вибуло з області 825 римо-католиків [11, арк. 123-124].

У 1959 р. на Тернопільщині продовжували діяти 8 офіційно зареєстрованих римо-католицьких костелів, що їх обслуговували 4 ксьондзи. Якуб Мацішин проживав у м. Кременець і обслуговував три костели: Кременецький, Підволочиський і Галуцинецький; Юзеф Адамчик проживав у м. Борщів, обслуговував два костели: у м. Борщів і в с. Лосяч; Казимир Фейшакер проживав у с. Хом’яківка, обслуговував два костели: Хом’яківський і Ридодубівський; Станіслав Вичисаний проживав у селі Королівка, обслуговував Королівський костел. Зазначимо, що знятий 11 лютого 1958 р. уповноваженим з реєстрації Підволочиський і Галуцинецький ксьондз Броніслав Мерецький і надалі проживав у Підволочиську, проте даних про його діяльність уповноважених не мав [11, арк. 122].

Станом на 1 січня 1960 р. в Тернопільській області діяло 8 зареєстрованих римо-католицьких громад, проте внаслідок адміністративно-територіальної реформи відбулися деякі зміни у їхніх назвах та місцезнаходженні. В цілому їх розташування та чисельність вірних була такою: у м. Борщів – 137 осіб; с. Королівка Борщівського району – 98 осіб; с. Лосяч Борщівського району – 117 осіб; м. Кременець – 206 осіб; смт Підволочиськ – 210 осіб; с. Галуцинці Скалатського району – 256 осіб; с. Косів (с. Хом’яківка внаслідок адміністративно-територіальної реформи ввійшло до складу Косівської сільської ради як хутір. – Т. Д.) Чортківського району – 197 осіб; с. Ридодуби Чортківського району – 332 особи. Загальна кількість усіх вірних становила 1553 особи [12, арк. 4].

Упродовж року значні зміни відбулися серед римо-католицьких громад та духівництва. Керуючись урядовими постановами, уповноважений Ради у справах релігійних культів по Тернопільській області П. Чазов використовував будь-які обставини, які дозволяли обмежити діяльність РКЦ. Оскільки померли настоятелі костелу в с. Королівка Борщівського району ксьондз С. Вичисаний (28 грудня 1959 р.), а 12 квітня 1960 р. – К. Фейшакер, який обслуговував Хом’яківський і Ридодубівський костели. Названі храми, крім Ридодубівського костелу, були закриті.

У таємній письмовій доповіді “Про стан і діяльність римо-католицьких костелів у Тернопільській області” від 15 листопада 1960 р. на ім’я уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РМ УРСР П. Чазов повідомляв: “28 червня 1960 р. був знятий з реєстрації римо-католицький костел в с. Королівка Борщівського району через незначну чисельність у Королівці поляків і відсутність ксьондза, а будинок костелу передано під кінотеатр; 13 серпня 1960 р. згідно з рішенням облвиконкому було знято з реєстрації костел у с. Косів Чортківського району через саморозпад релігійної громади і «відмову двадцятки» сплачувати в майбутньому податки за костел” [13, арк. 87-88]. Насправді, головною причиною зняття цих костелів з реєстрації було ідеологічне протистояння між радянською владою та РКЦ. Важливо зазначити, що римо-католицька конфесія легально діяла на території СРСР, її вірні та духівництво дотримували радянського законодавства про культу, а тому засоби тиску на римо-католиків були обмежені. Проте влада використовувала різні методи для закриття костелів. Наприклад, після смерті ксьондза іншого священнослужителя на цю парафію не допускали, а костел і громаду під різними приводами знімали з реєстрації.

У результаті скорочення чисельності духівництва та зареєстрованих громад римо-католицькі ксьондзи, які залишилися, активізували свою діяльність. Священики активно піклувалися про своїх вірних, намагаючись охопити якомога більшу кількість людей. Так, незважаючи на похилий вік і слабе здоров’я, ксьондз Борщівського, Лосяцького і Ридодубівського костелів

Ю. Адамчик проводив активну релігійну діяльність. Його костел у Борщові відвідувала значна кількість вірних із Хмельницької області, а також католики з інших районів Тернопільської області: Теревовлянського, Буцацького, Золото-Потіцького й інших. Також о. Ю. Адамчик співпрацював з ксьондзами Львівської області, де раніше у 1924–1928 і в 1931–1934 рр. був священнослужителем [12, арк. 7].

Ксьондз Кременецького, Підволочиського і Галушинецького римо-католицьких костелів Я. Мацішин проводив активну діяльність з протидії переведенню вірних греко-католиків у православ'я. Закликаючи греко-католиків не відвідувати православні церкви, він говорив: “Краще помолитися у своїй квартирі, в кутку, аніж іти в православну церкву”. Греко-католицьких священників, які перейшли у православ'я, ксьондз називав “відступниками від віри”. Однак при цьому пунктуально виконував усі рекомендації уповноваженого [12, арк. 8]. Тому в П. Чазова не було офіційного приводу притягнути священника до відповідальності.

Також активну діяльність провадив ксьондз Б. Мерецький, який після свого зняття з реєстрації у 1958 р не звертався з проханням про надання йому костелу для обслуговування. Його квартиру у смт Підволочиськ регулярно відвідували вірні римо-католики. Крім того, Б. Мерецький був тісно пов'язаний із ксьондзами Львова й Одеси, а також з греко-католицькими священниками, яким давав поради з відправлення богослужінь для громадян польської національності і греко-католиків. Колишніх греко-католицьких священників, які перейшли у православ'я, він називав “зрадниками католицького”.

Для того, щоб зменшити активність о. Б. Мерецького у підволочиській громаді, уповноважений за порадою органів державної безпеки запропонував ксьондзу взяти на обслуговування Кременецький костел, переїхавши туди на постійне місце проживання. Однак ксьондз, не бажаючи покидати Підволочиськ, у розмові з уповноваженим сказав: “Я знаю по інших областях уже три випадки, коли ксьондза в одному місці знімали з реєстрації, а в іншому місці не приписувала міліція. Віра йде на згасання, і рано чи пізно костели закривають. Так, якщо я залишусь у Підволочиську, я буду спокійним за житло: я там приписаний і живу в комунальній квартирі. А якщо я переїду в Кременець і мене там не припишуть на проживання, тоді куди я подінусь”. На це уповноважений відповів, що міліція підпорядкована облвиконкому і прописка “в наших руках”. Однак слова уповноваженого не переконали Б. Мерецького, і він більше до нього на прийом не з'являвся [14, арк. 3–5].

На нашу думку, Б. Мерецький відмовлявся переїжджати у Кременець не через те, що непокоївся за міську прописку, а тому, що насправді не бажав покидати вірних своєї громади у Підволочиську. Підтвердженням цього є факт зняття у 1961 р. з посади голови виконавчого органу римо-католицької громади смт Підволочиськ громадянина Д. Сольського за те, що він дозволяв ксьондзові Мерецькому таємно проводити служби в костелі [15, арк. 21]. Цю інформацію уповноважений отримав від місцевих органів влади та комісії сприяння уповноваженим, що свідчить про посилення нагляду з боку органів влади у цей період часу за римо-католиками.

Таким чином, на кінець 1960 р. у Тернопільській області залишилося тільки шість діючих римо-католицьких костелів, у яких налічувалося 1258 осіб вірних [14, арк. 2].

Проте, крім цих офіційно зареєстрованих громад, в області було ще 9 незареєстрованих римо-католицьких громад із загальною кількістю вірних 722 особи. Незареєстровані громади були у м. Скалат – 300 вірних; с. Полупанівка та с. Старий Скалат Скалатського району – 100 вірних; с. Косів Чортківського району – 69 вірних; м. Тернопіль – 63 вірних; с. Дорофіївка Підволочиського району – 60 вірних; с. Семаківці Чортківського району – 55 вірних; с. Королівка Борщівського району – 44 вірних; м. Збараж – 20 вірних; м. Шумськ – 11 вірних римо-католиків [14, арк. 2-3]. Загалом в області налічувалося 1980 осіб вірних РКЦ.

Зростання кількості незареєстрованих громад пояснюється тим, що костели були зняті з реєстрації разом із релігійною громадою. Тому, коли уповноважений зменшував кількість офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад, водночас зростала кількість незареєстрованих. Як визнавав сам уповноважений у своєму звіті керівництву, скорочення за 1960 р. на 296 осіб чисельності офіційно зареєстрованих вірних римо-католиків відбулося за рахунок закриття костелів у селах Королівка і Косів. Тому ці 296 католиків не перестали бути вірними, а визначалися, які костели надалі будуть відвідувати [12, арк. 4]. Таким чином, закриття костелів і зняття з реєстрації римо-католицьких громад не приводило до зменшення релігійності серед вірних римо-католицької конфесії, а лише ускладнювало контроль за ними з боку органів влади.

У результаті скорочення чисельності вірних РКЦ упродовж 1960 р. відбулися деякі зміни у кількісному складі громад. Станом на 1 січня 1961 р., згідно з офіційною статистикою, у шести зареєстрованих римо-католицьких громадах Тернопільської області налічувалося 1257 католиків, з яких чоловіків було 441 особа (35 %), жінок – 816 осіб (65 %), молоді віком до 25 років було 112 осіб (9 %) [12, арк. 4].

Через те, що на велику кількість громад залишилося лише 2 ксьондзи, які фізично не могли регулярно обслуговувати всіх вірних, зменшилася кількість проведених богослужінь. Так, служби в костелах, де проживали ксьондзи (м. Кременець і м. Борщів), проводилися, зазвичай, не менше двох разів на тиждень, а в таких костелах, як с. Ридодуби, с. Лосяч,

с. Галушинці і в смт Підволочиськ, по одному разу на місяць, причому в ці дні присутніми були лише половина від загальної кількості вірних [16, арк. 5]. Важливо зазначити, що більшість членів громад збиралася у костелах під час великих свят.

У 1961 р. в документах зафіксовано два звернення до керівництва СРСР з боку вірних РКЦ про реєстрацію їхніх громад. З проханням відкрити костел у своєму селі звернувся до М. Хруцова громадянин П. Попілера із с. Полупанівка Скалатського району. Однак йому було відмовлено на підставі того, що поблизу їхнього села зареєстрований і діючий костел. Тому відкриття костелу в с. Полупанівка органи влади вважали за недоцільне.

Також у лютому 1961 р. в ЦК КПУ звернулася група вірних римо-католиків з с. Косів Чортківського району з проханням відкрити костел у їхньому селі. У цьому випадку прохання було відхилене у зв'язку з малою чисельністю вірних та відсутністю у громади села "двадцятки" виконавчого органу. Для задоволення своїх релігійних потреб вірним рекомендували відвідувати найближчий Ридодубівський костел [17, арк. 21].

Станом на 1 січня 1962 р., згідно з офіційною статистикою, кількість вірних у шести зареєстрованих римо-католицьких громадах Тернопільської області становила 1200 осіб [18, арк. 5-6].

Скорочення чисельності вірних у католицьких громадах спонукало ксьондзів до активізації місіонерської діяльності. Уповноважений звертав увагу свого керівництва на те, що о. Ю. Адамчик неодноразово проводив зустрічі з вірними українцями у м. Борщів, селах Лосяч та Ридодуби і закликав їх відвідувати костел. При цьому уповноважений зазначав, що саме в цих населених пунктах православні церкви не були діючими [18, арк. 8].

З метою зменшення впливу католицького духовництва на вірних уповноважений Ради у справах релігійних культів вважав за доцільне й надалі скорочувати кількість офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад, особливо в тих населених пунктах, де православні церкви були закриті [18, арк. 9].

Важливо зазначити, що впродовж 1961–1963 рр. кількість громад залишалася незмінною – їх було 6. Проте кількісний склад вірних у них невпинно скорочувався. Станом на 1 січня 1961 р. в області проживало 1230 осіб, на 1 січня 1962 р. – 1200 осіб, а на 1 січня 1963 р. чисельність вірних становила 1030 осіб, що на 200 вірних (16 %) менше порівняно з 1961 р. [18, арк. 4-5; 19, арк. 8-9].

Упродовж 1963 р. відбулися суттєві зміни в РКЦ на Тернопільщині. Після смерті о. Ю. Адамчика (у червні 1963 р.) на 6 римо-католицьких громад залишився лише один римо-католицький священик – о. Я. Мацишин. Оскільки він не міг самостійно здійснювати богослужіння в усіх костелах, значно зменшилася кількість проведених літургій. Постійно проводилися богослужіння тільки в костелі м. Кременець, де проживав ксьондз, а в Борщівському і Галушинецькому костелах служби проводилися раз на один або два місяці.

Зменшення релігійної активності вірних через відсутність достатньої кількості священнослужителів дозволило С. Коваленку приступити до скорочення кількості громад і діючих костелів. Насамперед перед загрозою закриття опинилися громади сіл Лосяч Борщівського та Ридодуби Чортківського районів, які залишилися без священика після смерті о. Ю. Адамчика [20, арк. 13-14].

Під приводом аварійного стану костелу в смт Підволочиськ його було вилучено у громади. Впродовж 1963 р. вірні Підволочиської римо-католицької громади неодноразово зверталися зі скаргами у Верховну Раду, Раду Міністрів і в Раду у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР з проханням дозволити їм провести капітальний ремонт вилученого місцевими органами влади храму і проводити у ньому богослужіння. Їм було відмовлено на підставі того, що костел в аварійному стані і підлягає знесенню у зв'язку з реконструкцією районного центру, а вірним було рекомендовано відвідувати костел у с. Галушинці Підволочиського району [20, арк. 36].

Використавши сприятливу ситуацію, уповноважений у своєму звіті керівництву за 1963 р. пропонував: "Враховуючи те, що у всіх 6 римо-католицьких громадах нараховується тільки біля 1200 вірних, і маючи на увазі, що є тільки один ксьондз, який уже обслуговує три костели, в той час коли в РПЦ, як правило, дозволяється обслуговувати священику тільки одну церкву, доцільно в 1964 р. вирішити питання про зняття з реєстрації римо-католицьких громад в селах Лосяч Борщівського, Ридодуби Чортківського районів і смт Підволочиськ, попередньо звичайно ж необхідно провести пояснювальну і виховну роботу серед вірних" [20, арк. 17].

Наступним храмом, який спробували закрити місцеві органи влади, став Борщівський костел. Ініціювала це питання комсомольська організація Борщівського технікуму механізації сільського господарства, яка звернулася з листом від 24 вересня 1963 р. на адресу обласного керівництва з проханням передати Борщівський костел у розпорядження технікуму для переобладнання і використання його як спортзал [21, арк. 3].

Уповноважений С. Коваленко, відповідаючи на цей лист голові комсомольської організації Демчику, в проханні відмовив, пояснивши, що формальних підстав для закриття храму нема, оскільки римо-католицька громада м. Борщів складалася із 150 осіб вірних, а згідно з радянським законодавством про культу для реєстрації громади, потрібно було лише 20 осіб, які досягли 18 років. Крім того, на великі релігійні свята костел відвідувало 300–400 осіб вірних, для яких періодично проводив відправи у храмі ксьондз Я. Мацишин.

Однак уповноважений порадив комсомольцям технікуму “під керівництвом партійної організації посилити роботу серед вірних польської національності по відриву їх від релігії, і тоді може бути вирішене питання про використання будівлі костелу для інших цілей” [21, арк. 7]. Таким чином, С. Коваленко заохочував подальшу антирелігійну діяльність місцевих комсомольських та партійних органів влади, спрямовану на закриття костелу та зняття з реєстрації громади м. Борщів.

Станом на 1 лютого 1965 р. на території Тернопільської області було зареєстровано 6 римо-католицьких громад із кількістю вірних близько 1000 осіб, які знаходилися у таких населених пунктах: м. Борщів, м. Кременець, смт Підволочиськ і селах Галушчинці Підволочиського, Лосяч Борщівського і Ридодуби Чортківського районів. У цих громадах регулярно проводилися відправи лише у Кременецькому костелі, бо тут проживав єдиний зареєстрований в Тернопільській області ксьондз о. Я. Мацішин. У костелах Борщова і Галушчинців богослужіння проводилося один-два рази на місяць. Для підволочиської громади богослужіння не проводилися, оскільки будівлю костелу було вилучено Підволочиським райвиконкомом на підставі її аварійного стану, вона підлягала знесенню, а на її місці планувалося збудувати будинок культури [22, арк. 1].

Після закриття костелу в смт Підволочиськ уповноважений С. Коваленко впродовж 1963-1964 рр. ставив питання перед місцевими органами влади про посилення антирелігійної пропаганди і проведення індивідуальної роботи з вірними для того, щоб зняти вказану громаду з реєстрації. Також ним проводилася робота з громадами сіл Ридодуби Чортківського і Лосяч Борщівського районів з метою зняття їх з реєстрації на підставі тривалої відсутності ксьондза [22, арк. 2]. Фактично, ці два костели опинилися під загрозою закриття, а їхні громади мали бути зняті з реєстрації формально на підставі тривалої відсутності у них священнослужителя.

З огляду на зазначене вище, можна констатувати, що впродовж 1957–1964 рр. реалізовувався курс радянської влади, спрямований на поступове скорочення й повну ліквідацію Римо-католицької церкви на території України. Враховуючи те, що РКЦ легально діяла на території Радянського Союзу, її вірні та духівництво дотримували радянського законодавства, засоби тиску на римо-католиків були обмежені. Однак радянська влада вирішила, що після смерті священників, нових на вакантні парафії не допускати, а громади під різними приводами знімати з реєстрації. Зазначимо, що на процес скорочення конфесійної мережі вплинуло також зменшення чисельності вірних внаслідок їх переселення у Польщу. В результаті відбулося суттєве скорочення кількості офіційно зареєстрованих римо-католицьких громад та костелів на території Тернопільської області у досліджуваний період.

Література

1. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): монографія / Е. В. Бистрицька. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. — 416 с.
2. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. — К.: Світогляд, 2005. — 741 с.
3. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті / О. Я. Калакура. — К.: Знання України, 2007. — 508 с.
4. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / редкол. А. Колодний (голова) та ін. — Т. 4: Католицизм // за ред. П. Яроцького. — К.: Український центр духовної культури, 2001. — 598 с.
5. Сергійчук В. І. У боротьбі за рідну віру римо-католики України завжди були несхитні / В. І. Сергійчук. — К.: Дніпро, 2001. — 228 с.
6. Байдич В. Римокатолицизм у контексті розвитку державно-церковних стосунків в СРСР (1920–1960-ті рр.) / В. Байдич // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. — Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. — Випуск 36. — С. 294–315.
7. Моренчук А. А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей): монографія / А. А. Моренчук. — Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. — 196 с.
8. Стоцький Я. В. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років: [монографія] / Я. В. Стоцький. — К.: ФАДА, ЛТД, 2008. — 510 с.
9. Стоцький Я. В. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989) / Я. В. Стоцький. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. — 432 с.
10. Релігійна політика в Україні у 1960-х — 1980-х роках і сучасна практика міжконфесійних відносин / П. М. Бондарчук, В. М. Даниленко, В. О. Крупина, О. Н. Кубальський; відп. ред. В. М. Даниленко. — К.: Інститут історії України НАН України, 2010. — 210 с.
11. Державний архів Тернопільської області (далі — ДАТО). — Ф. П. 1. — Оп. 1. — Спр. 3125.
12. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 2. — Спр. 53.
13. ДАТО. — Ф. П. 1. — Оп. 1. — Спр. 3325.
14. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 2. — Спр. 52.
15. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 2. — Спр. 58.
16. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 1. — Спр. 30.
17. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 2. — Спр. 57.
18. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 2. — Спр. 62.
19. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 1. — Спр. 37.
20. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 2. — Спр. 67.
21. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 1. — Спр. 38.
22. ДАТО. — Ф. Р. 3239. — Оп. 1. — Спр. 42.

The article analyzes changes in the confessional life of the Roman Catholic Church in Ternopil region in the 1957–1964 years, investigates the measures of the Soviet authorities, aimed at restricting the activities of the Roman Catholic Church.

Keywords: Roman Catholic Church, Council for the Affairs of religious cults, confession, religious policy, church-state relations.